

## КНИГА ТА ОСОБИСТІТЬ

УДК 023.4:027.5](477.74-25)(092)

<https://doi.org/10.15407/ub.22.190>

*Ірина Олександрівна БІРЮКОВА,*  
генеральний директор  
Одеської національної наукової бібліотеки,  
аспірантка Одеського національного  
університету ім. І. І. Мечникова  
(Одеса, Україна)  
<http://orcid.org/0000-0001-5026-6948>  
[7230252@gmail.com](mailto:7230252@gmail.com)

### МИКОЛА НИКИФОРОВИЧ МУРЗАКЕВИЧ — БІБЛІОТЕКАР ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ

*Мета* статті — дослідити маловідому сторінку діяльності історика, археолога, археографа, директора Рішельєвського ліцею Миколи Никифоровича Мурзакевича (1806–1883) у період його завідування Одеською міською публічною бібліотекою та визначити його роль у становленні й розвитку книгозбірні. Концептуально значущими є уточнення вже відомих раніше, але недостатньо вивчених наукових фактів, а також залучення нових матеріалів, виявлених у результаті дослідження, у чому полягає його *новизна*. *Методологія* праці ґрунтується на принципах історизму, системності та об'єктивності, а також на загальноісторичних методах — хронологічному, ретроспективному та статистично-аналітичному. *Висновки*. Призначений на посаду бібліотекаря в 1843 році, М. Н. Мурзакевич отримав від свого попередника А. Ф. Спади міську книгозбірню з неупорядкованим фондом, нестачею книжок, відсутністю повного каталогу, безладом у фінансовій документації тощо. За роки діяльності М. Н. Мурзакевичу вдалося налагодити зв'язки з науковими, державними установами та вищими навчальними закладами країни. Завдяки цьому Одеська міська публічна бібліотека до 20-х років ХХ ст. отримувала офіційні видання всіх міністерств Російської імперії та їх підвідомчих установ, усі видання, що виходили в Одесі та на Кавказі, друковані праці наукових товариств та вищих навчальних закладів. Безумовно, заслугою М. Н. Мурзакевича була систематизація книжкового фонду Одеської міської публічної бібліотеки, його каталогізація та вихід першого друкованого каталогу зібрання. Він також був перший історіограф книгозбірні. М. Н. Мурзакевич — автор першого історичного

нарис, опублікованого в щорічнику «Новороссийский календарь» у 1848 році. М. Н. Мурзакевич не лише вдосконалив роботу Одеської міської публічної бібліотеки, а й заклав основу для її подальшого розвитку як головного книгозбирання Півдня України.

**Ключові слова:** М. Н. Мурзакевич, Одеська міська публічна бібліотека, Одеська національна наукова бібліотека, XIX століття.

Життя та творчість відомого історика, археолога і директора Рішельєвського ліцею Миколи Никифоровича Мурзакевича (1806–1883) вивчало багато дослідників. Вони звертали увагу на різні аспекти його діяльності як історика <sup>1</sup> [2; 3; 4, с. 73–92], археолога <sup>2</sup> [1], віце-президента Одеського товариства історії та старожитностей <sup>3</sup> [5, с. 30–31; 6], викладача й директора Рішельєвського ліцею <sup>4</sup>. М. Н. Мурзакевич протягом дев'яти років був ще й бібліотекарем, тобто керівником (у ті часи посада очільника бібліотеки мала назву «бібліотекар») Одеської міської публічної бібліотеки, але ця частина його життя ще мало вивчена.

М. Н. Мурзакевич був призначений бібліотекарем Одеської міської публічної бібліотеки 1843 р., після смерті її першого завідувача Антонія Франциска Спади (1799?–1843). На той час книгозбірня існувала вже 14 років. Невелика архівна справа, що зберігається в Одеській національній науковій бібліотеці, за 1831–1834, 1839–1842 рр. та єдиний звіт про діяльність публічної бібліотеки за часів А. Ф. Спади «Ведомость о состоянии Публичной библиотеки в г. Одессе» за 1842 р. свідчать, що зібрання бібліотеки налічувало 8 526 книжок, тоді як на час відкриття за меценатської підтримки було зібрано 5 000 книжок, тобто за перші тринадцять років вона поповнилася лише на 3 526 одиниць. За дорученням градоначальника О. І. Льовшина він склав перший рукописний каталог книжкового фонду, до якого увійшли переважно іноземні видання <sup>5</sup>. За спогадами сучасників, бібліотека була майже

<sup>1</sup> Григор'єва Т. Історико-краєзнавча діяльність М. Н. Мурзакевича. *IV Республіканська конф. з історичного краєзнавства: тези доповідей та повідомлень*. Київ, 1989. С. 61–62.

<sup>2</sup> Коциевский А. Из истории Одесского археологического музея: Н. Н. Мурзакевич (1806–1883). *Северное Причерноморье: материалы по археологии*. Киев, 1984. С. 80–88; Левина Р. Митрополит Евгений и Н. Н. Мурзакевич. *Археологические вестн.* 1999. Вып. 6. С. 479–488.

<sup>3</sup> Коциевский А. Николай Никифорович Мурзакевич (1806–1883). *Одесса*. 1997. № 5/6. С. 17–18.

<sup>4</sup> Григор'єва Т. Сторінки життя і діяльності М. Мурзакевича. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 1996. Вип. 1. С. 31–57.

<sup>5</sup> Попруженко М. Одесская городская публичная библиотека, 1830–1910 г.: исторический очерк. Одесса: «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1911. С. 16.

постійно зачинена, а в холодну пору року її приміщення не опалювалося. Проаналізувавши діяльність першого бібліотекаря, М. Г. Попруженко (пізніше один із директорів книгозбірні та дослідник її історії), писав: «Доводиться визнати, що діяльність Спади не принесла користі Одеській публічній бібліотеці у найважливіший період її життя, у період її формування та організації»<sup>6</sup>.

Почавши виконувати свої обов'язки, М. Н. Мурзакевич насамперед, за участю чиновників генерал-губернаторської канцелярії, здійснив інвентаризацію майна та книжкового фонду міської книгозбірні<sup>7</sup>. За результатами цієї перевірки були складені доповідна записка «Описание ущерба, нанесенного книгам библиотеки» та рапорт, у яких було зафіксовано нестачу книжок, невпорядкованість книжкового фонду, який тільки частково був відображений у рукописному каталозі, майже повну відсутність фінансової документації, безлад в обслуговуванні відвідувачів, зношеність бібліотечних меблів та потребу в ремонті приміщення бібліотеки<sup>8</sup>.

Обстеживши книжковий фонд, М. Н. Мурзакевич визначив кілька основних напрямів подальшої роботи. Це — насамперед систематичне комплектування книгозбірні науковими працями, поповнення недоуккомплектованих багатотомних видань, вилучення так званого «мотлоху» та обмін дублетами з різними установами та приватними особами<sup>9</sup>.

Виконуючи заплановане, він розпочав активну діяльність, спрямовану на збагачення фонду Одеської міської публічної бібліотеки. Зокрема, М. Н. Мурзакевич налагодив зв'язки з видавцями, редакціями періодичних видань та книготорговцями щодо придбання нових видань, державними установами, науковими товариствами та книгозбірнями Російської імперії, щоб обмінюватися дублетами або одержувати безкоштовні примірники їхніх видань<sup>10</sup>.

М. Н. Мурзакевич був першим, хто порушив питання про наявність великої кількості дублетних видань у фонді та можливість їх використання на користь бібліотеки, — для обміну або продажу<sup>11</sup>. Для цього було складено два каталоги: дублетних примірників і розрізаних, неповних комплектів багатотомних та періодичних видань<sup>12</sup>.

<sup>6</sup> Попруженко М. Одесская городская публичная библиотека, 1830–1910 г.: исторический очерк. Одесса : «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1911. С. 19.

<sup>7</sup> Мурзакевич Н. Николай Никифорович Мурзакевич: автобиография. Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1886. С. 159–160.

<sup>8</sup> Одеська національна наукова бібліотека, Відділ зберігання архівного фонду (ОННБ. ВЗАФ – далі). Ф. 7914. Оп. 1. Спр. 681. Арк. 75, 83, 113, 136–137, 159.

<sup>9</sup> Там само. Арк. 83, 89, 116, 196.

<sup>10</sup> Там само. Арк. 79, 94, 178, 209, 220, 233, 240–243.

<sup>11</sup> Там само. Арк. 116, 132–133, 138, 205.

<sup>12</sup> Там само. Арк. 116.

Архів Одеської національної наукової бібліотеки зберігає документи, які свідчать про наполегливість М. Н. Мурзакевича в обстоюванні права міської книгозбірні на безкоштовний примірник кожного видання, що виходило в Одеській міській друкарні, наданого ще в 1834 р., але яке не завжди виконувалося<sup>13</sup>. Крім того, він домогся розпорядження про поширення цього права на інші міські друкарні<sup>14</sup>. Пізніше, 1847 р., ці розпорядження були ще раз підтверджені<sup>15</sup>. Але М. Н. Мурзакевич не зупинився на досягнутому: у 1845 р. на його прохання М. С. Воронцов, Новоросійський і Бессарабський генерал-губернатор та намісник Кавказький, видав розпорядження, за яким міська бібліотека протягом багатьох років отримувала від Кавказького цензурного комітету примірники всіх видань, що друкувалися в цьому регіоні. Так само бібліотека надсила примірники одеських видань<sup>16</sup>. На жаль, прохання про надання обов'язкового примірника з друкарень Херсонської, Таврійської та Катеринославської губерній було відхилено<sup>17</sup>. Отже, поповнення фонду виданнями місцевих друкарень та кавказького регіону тривалий час давало змогу зібрати у фондах Одеської національної наукової бібліотеки унікальну колекцію одеських та кавказьких видань із різних галузей знання.

Через недостатнє фінансування основним джерелом поповнення бібліотеки, як і раніше, залишалася меценатська допомога та дарунки. Як зазначалося вище, М. Н. Мурзакевич налагодив зв'язки з науковими товариствами, вищими навчальними закладами та державними установами, звертаючись до них із проханням пожертвувати на користь публічної бібліотеки дублетні примірники зі своїх збірок чи свої видання або пропонуючи книгообмін. Переважно на ці звернення відгукувалися, і міська книгозбірня протягом багатьох років отримувала значне поповнення. Серед таких установ можна назвати Імператорську академію наук, Імператорську публічну бібліотеку, Російське географічне товариство, Вільне економічне товариство, Московське товариство історії та старожитностей, Археологічну комісію, Копенгагенське товариство північних антикварів<sup>18</sup>, міністерства народної освіти, внутрішніх справ, юстиції, військового, морського, шляхів сполучення, фінансів та державного майна, а також різні департаменти та комітети,

<sup>13</sup> ОННБ. ВЗАФ. Ф. 7914. Оп. 1. Спр. 681. Арк. 122, 124–125, 135, 141–143, 161, 179, 204.

<sup>14</sup> Там само. Арк. 134–135, 138, 139, 141–143, 161.

<sup>15</sup> Там само. Спр. 682. Арк. 157.

<sup>16</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 331, 336, 355; Спр. 682. Арк. 31, 72.

<sup>17</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 132, 139.

<sup>18</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 101, 117, 181, 209, 266, 271; Спр. 682. Арк. 16, 18, 29.

відомчі друкарні<sup>19</sup>. Крім того, Одеська міська публічна бібліотека продовжувала одержувати дарунки від приватних осіб: одеського градоначальника О. І. Льовшина, дипломата, історика та благодійника О. С. Стурдзи, професорів Рішельєвського ліцею М. Н. Мурзакевича, П. О. Симоновича і А. О. Рафаловича<sup>20</sup>, спадкоємців професора А. А. Дегурова<sup>21</sup>, редактора газети «Одесский вестник» О. Г. Тройницького<sup>22</sup>, Новоросійського генерал-губернатора М. С. Воронцова<sup>23</sup> та ін. Меценати дарували не лише книжки, а й надавали фінансову підтримку. Наприклад, у 1844 р. купець Гершберг Етінгер пожертвував кошти на придбання книжкової шафи<sup>24</sup>.

М. Н. Мурзакевич особливо ретельно закупував книжки та періодичні видання, залучаючи для цього не тільки надані Міською думою гроші, а й кошти, виручені від продажу майна А. Ф. Спади<sup>25</sup>. Архівні справи Одеської національної наукової бібліотеки зберігають рахунки книжкових магазинів та листування з книгопродавцями щодо придбання нової літератури<sup>26</sup>. Розуміючи, що для наукових досліджень міська книгозбірня має комплектуватися не тільки новими виданнями, а й стародруками та раритетами, 1844 р. М. Н. Мурзакевич виїхав у відрядження по містах Півдня України<sup>27</sup>. У 1851 р. він придбав збірку дублетів Імператорської публічної бібліотеки, серед яких були рідкісні видання XVI–XVII ст.<sup>28</sup>. Саме завдяки йому у фонді Одеської національної наукової бібліотеки зберігаються примірники таких раритетних видань, як Острозька Біблія (Острог, 1581), Абагар (Рим, 1651), Часослов (Дубосари, 1794) та ін.

Отже, комплектування Одеської міської публічної бібліотеки за часів завідування М. Н. Мурзакевича стало систематичним та відображало різні галузі знання. У 1852 р., коли він звільнився з бібліотеки, присвятивши себе викладанню в Рішельєвському ліцеї, фонд книгозбірні нараховував 12 022 примірники<sup>29</sup>.

---

<sup>19</sup> ОННБ. ВЗАФ. Ф. 7914. Оп. 1. Спр. 682. Арк. 123, 182, 203, 208, 230, 248–249, 251–255, 257–260, 262–264, 266, 300–301, 311, 329.

<sup>20</sup> Там само. Арк. 189.

<sup>21</sup> Там само. Арк. 286, 289–290.

<sup>22</sup> Там само. Арк. 36, 123.

<sup>23</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 309; Спр. 682. Арк. 2, 110.

<sup>24</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 210.

<sup>25</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 183–186; Спр. 682. Арк. 145.

<sup>26</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 79, 84–85, 95, 177, 183–186, 189, 240–242, 309.

<sup>27</sup> Там само. Арк. 212.

<sup>28</sup> Там само. Спр. 682. Арк. 395–396, 404.

<sup>29</sup> Там само. Арк. 452.

Не менш вагомим завданням на посаді бібліотекаря, крім поповнення фонду, М. Н. Мурзакевич вважав складання каталогу книгозбірні, який мав забезпечити ефективніше її функціонування.

Перший каталог Одеської міської публічної бібліотеки склав А. Ф. Спада французькою мовою під назвою «Catalogue général des livres de la Bibliothèque publique d'Odessa, fondée le 9 octobre 1829». Він мав 374 аркуші та був поділений на 22 розділи, але без чіткої структури. Окрім тематичних відділів, таких як «Теологія», «Історія», «Комерція та фінанси» та ін., книжки розподілялися і за мовним принципом — «Твори латинською мовою»<sup>30</sup>. До того ж назви видань, переважно періодичних, що були надруковані російською мовою, А. Ф. Спада переклав французькою мовою, іноді з позначкою «en russe», тобто «російською мовою». За припущенням М. Г. Попруженка, до каталогу не було залучено всі наявні на той час книжки, оскільки він містив описи переважно іноземної літератури; але архівні документи засвідчують, що одеський градоначальник О. І. Льовшин не раз надсилав до міської бібліотеки і видання російською мовою<sup>31</sup>.

Приймаючи книжковий фонд Одеської міської публічної бібліотеки в 1843 р., М. Н. Мурзакевич склав новий повний рукописний каталог книгозбірні «Каталог книгам Одесской городской публичной библиотеки, принятым комиссией после смерти библиотекаря оной, надворного советника Спады»<sup>32</sup>. На жаль, в архіві Одеської національної наукової бібліотеки він не зберігся, але деякі відомості про нього наводить М. Г. Попруженко<sup>33</sup>. Каталог містив 2789 назв видань у 5062 томах. Бібліографічні описи було зроблено мовою видання, без перекладів французькою мовою, що було притаманно каталогу, складеному А. Ф. Спадою; вони розподілені на 16 відділів, виокремлених за галузями знання:

- I. Богослов'я;
- II. Філософія;
- III. Правознавство;
- IV. Політика, торгівля, статистика;
- V. Історія;
- VI. Географія, подорожі;

<sup>30</sup> Попруженко М. Одесская городская публичная библиотека, 1830–1910 г.: исторический очерк. Одесса: «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1911. С. 16.

<sup>31</sup> ОННБ. ВЗАФ. Ф. 7914. Оп. 1. Спр. 681. Арк. 6–8, 17–18, 20, 31–32, 34, 41–43.

<sup>32</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 177, 283.

<sup>33</sup> Попруженко М. Одесская городская публичная библиотека, 1830–1910 г.: исторический очерк. Одесса: «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1911. С. 16.

- VII. Математика;
- VIII. Природознавство;
- IX. Медицина;
- X. Сільське господарство;
- XI. Технологія;
- XII. Мистецтво;
- XIII. Мовознавство взагалі;
- XIV. Художня література;
- XV. Література;
- XVI. Періодичні видання.

Варто зауважити, що розподіл на відділи, запроваджений М. Н. Мурзакевичем, протягом майже двох століть хоча й зазнав деяких змін, але в загальних рисах існує в сучасній Одеській національній науковій бібліотеці донині.

Наслідуючи приклади великих європейських бібліотек, М. Н. Мурзакевич намагався надрукувати систематичний каталог одеської міської книгозбірні. У 1846 р. він уперше звернувся до Одеського військового губернатора Д. Д. Ахльостишева, який на той час був попечителем книгозбірні, із проханням надрукувати систематичний каталог Одеської міської публічної бібліотеки і отримав дозвіл<sup>34</sup>. Але через завантаженість міської друкарні вдалося надрукувати лише каталоги перших п'яти відділів: «Богослов'я», «Філософія», «Правознавство», «Політика» та «Історія»<sup>35</sup>. Бібліографічні описи в цьому каталозі складено більш ретельно, мовою оригіналу, зазначено ілюстративний матеріал та додатки. Крім того, особливу позначку мали рідкісні видання. Тираж неповного друкованого каталогу Одеської міської публічної бібліотеки дуже швидко розійшовся і вже наприкінці ХІХ ст. став раритетним<sup>36</sup>.

У часи, коли М. Н. Мурзакевич очолював Одеську міську бібліотеку, було затверджено чіткий графік роботи книгозбірні. Вона працювала у понеділок, вівторок, середу та п'ятницю з 10:00 до 14:00 години, у четвер і суботу — із 16:00 до 19:00, узимку — до 17:00<sup>37</sup>. Окрім того, директор бібліотеки вважав за потрібне фіксувати відомості про відвідувачів, видані книжки та періодичні видання в спеціальному журналі<sup>38</sup>. Завдяки цьому в річних звітах про роботу міської бібліотеки наведено відомості про кількість відвідувачів, їх

<sup>34</sup> ОННБ. ВЗАФ. Ф. 7914. Оп. 1. Спр. 682. Арк. 9, 12, 201–203.

<sup>35</sup> Там само. Арк. 417.

<sup>36</sup> Ведомости Одесского городского общественного управления. 1871. № 13. С. 189.

<sup>37</sup> ОННБ. ВЗАФ. Ф. 7914. Оп. 1. Спр. 681. Арк. 190.

<sup>38</sup> Там само. Арк. 83.

соціальний статус та затребувану ними літературу. Згідно з річними звітами за період, коли бібліотеку очолював М. Н. Мурзакевич, відвідування та обслуговування читачів мало такий вигляд <sup>39</sup>:

Рік	Кількість осіб	Кількість назв творів*
1843 (вересень–грудень)	до 400	до 500
1844	2305	близько 1000
1845	2415	близько 1500
1846	2669	близько 1000
1847	3091	близько 1500
1848	2954	близько 1500
1849	2474	близько 1400
1850	2380	близько 1500
1851	3159	близько 2000

*\*У річних звітах М. Н. Мурзакевича фігурують не кількість виданих примірників, а кількість назв творів, а також приблизні дані про обслуговування читачів.*

Відвідувачами бібліотеки були викладачі та учні одеських навчальних закладів, посадовці, військові, купці, іноземці та ін. <sup>40</sup>. Звітати до Одеської міської публічної бібліотеки вважали своїм обов'язком визначні особи того часу: М. П. Погодін <sup>41</sup>, Є. П. Ковалевський <sup>42</sup>, П. І. Кеппен, М. В. Гоголь, П. А. Вяземський <sup>43</sup> та багато інших. У зв'язку зі зростанням кількості читачів у 1850 р. М. Н. Мурзакевич звернувся до міського градоначальника з проханням запровадити в бібліотеці нову посаду — помічника бібліотекаря, на яку в 1851 р. було призначено службовця канцелярії Рішельєвського лицю К. І. Рацула <sup>44</sup>.

М. Н. Мурзакевич — автор однієї з перших публікацій про Одеську міську публічну бібліотеку. У 1844 р. у газеті «Одесский вестник» було надруковано замітку про обмін великою кількістю

<sup>39</sup> ОННБ. ВЗАФ. Ф. 7914. Оп. 1. Спр. 681. Арк. 176–177, 189, 282; Спр. 682. Арк. 18, 113, 176, 248, 255, 300, 353, 418.

<sup>40</sup> Там само. Спр. 681. Арк. 176–177, 282.

<sup>41</sup> Там само. Спр. 682. Арк. 114.

<sup>42</sup> Там само. Арк. 256.

<sup>43</sup> Там само. Арк. 354.

<sup>44</sup> Там само. Арк. 336, 345, 368.



дублетів з Одеським товариством історії та старожитностей<sup>45</sup>. М. Н. Мурзакевич опублікував перший історичний екскурс про заснування Одеської міської публічної бібліотеки та процес формування книжкового фонду в 1848 р. у щорічнику «Новороссийский календарь»<sup>46</sup>. Того ж року він вийшов окремим відбитком<sup>47</sup>. Звільнившись із посади завідувача бібліотеки, М. Н. Мурзакевич продовжував опікуватися її справами: робив пожертви до книжкового фонду, публікував на сторінках періодичних видань історичні відомості та спогади про першу публічну книгозбірню Півдня України. У 1869 р. на сторінках газети «Ведомости Одесского градоначальства» та окремим відбитком була надрукована стаття М. Мурзакевича «Одесская старина», де він згадував про перші роки існування міської книгозбірні та книжкові пожертви до її фонду<sup>48</sup>. Його спогади про бібліотеку були також надруковані в «Записках»<sup>49</sup> та автобіографічному нарисі<sup>50</sup>.

Завідуючи міською книгозбірнею, М. Н. Мурзакевич продовжував наукову та викладацьку діяльність. І тільки 1853 р., коли він був призначений директором Рішельєвського ліцею, змушений був звільнитися з посади бібліотекаря.

Отже, за роки, коли міську книгозбірню очолював М. Н. Мурзакевич, обсяги її фонду значно збільшилися (до 12 022 од.), бібліотека не тільки поповнилася новими книжками та періодичними виданнями з різних галузей знання, а й стародруками та раритетами. Книжковий фонд почали комплектувати систематично. Очільникові бібліотеки вдалося встановити зв'язки з багатьма державними та науковими установами, навчальними закладами Російської імперії, унаслідок чого міська книгозбірня протягом багатьох років поспіль отримувала безоплатні примірники видань та здійснювала книгообмін. Безумовною заслугою М. Н. Мурзакевича є упорядкування книжкового фонду, що стало основою подальшої систематизації біб-

---

<sup>45</sup> [Мурзакевич Н.] Одесское общество истории и древностей производит обмен дублетами с городской публичной библиотекой... *Одесский вестник*. 1844. 19 февр. С. 12.

<sup>46</sup> Мурзакевич Н. Одесская городская публичная библиотека. *Новороссийский календарь на 1849*. Одесса, 1848. С. 403–408.

<sup>47</sup> Мурзакевич Н. Одесская городская публичная библиотека, ее основание и успехи. Одесса, 1848. 5 с.

<sup>48</sup> Мурзакевич Н. Одесская старина. Одесса, 1869. 86 с.

<sup>49</sup> Мурзакевич Н. Записки Николая Никифоров. Мурзакевича, 1806–1883. *Русская старина*. 1887. Т. 55. С. 657–659.

<sup>50</sup> Мурзакевич Н. Николай Никифорович Мурзакевич: автобиография. Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1886. С. 159–160.

ліотечного фонду та його каталогізації. Результатом його діяльності було також істотне зростання кількості відвідувачів, серед яких були й видатні представники науки і мистецтва. Отже, М. Н. Мурзакевич не тільки підніс роботу Одеської міської публічної бібліотеки на якісно новий рівень, а й заклав фундамент для подальшого її розвитку як головного книгосховища Півдня України.

1. Булатович С. Н. Н. Мурзакевич и античное нумизматическое собрание Одесского общества истории и древностей / С. А. Булатович // Материалы по археологии Северного Причерноморья = Materials on the archaeology of the Northern Black Sea Region : сб. науч. тр. – 2011. – Вип. 12. – С. 371–381.
2. Кармазіна Н. На сторожі історичної та культурної спадщини Півдня України (Микола Мурзакевич) / Н. Кармазіна // Краєзнавство. – 2012. – № 3. – С. 85–92.
3. Мороз В. Микола Мурзакевич – забутий дослідник Півдня України / В. Мороз // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – 2012. – № 10. – С. 114–121.
4. Непомнящий А. Подвижники кримведения / А. Непомнящий. – Симферополь : Изд-во «СГТ», 2006. – Т. 1. – 324 с.
5. Охотников С. Археология в Одессе / С. Охотников. – Одесса : СМІЛ, 2010. – 158 с.
6. Хмарський В. Археографічна діяльність Одеського Товариства історії і старожитностей у роки віце-президентства М. Н. Мурзакевича (1875–1883) / В. Хмарський // Український археографічний щорічник. – 2002. – № 7. – С. 23–54.

## REFERENCES

1. Bulatovich, S. (2011). N. N. Murzakevich i antichnoe numizmaticheskoe sobranie Odesskogo obshchestva istorii i drevnosti [Murzakevich and the antique numismatic collection of the Odessa Society of History and Antiquities]. In S. Bulatovich. *Materialy po arheologii Severnogo Prichernomor'ya = Materials on the archaeology of the Northern Black Sea Region*, 12, 371-381. [In Russian].
2. Karmazina, N. (2012). Na storozhi istorychnoi ta kulturnoi spadshchyny Pivdnia Ukrainy (Mykola Murzakevych) [On guard of the historical and cultural heritage of the South of Ukraine (Mykola Murzakevych)]. *Kraieznavstvo*, 3, 85-92. [In Ukrainian].
3. Moroz, V. (1887). Mykola Murzakevych – zabutyi doslidnyk Pivdnia Ukrainy [Mykola Murzakevych is the forgotten researcher of the South of Ukraine]. *Naddniprianska Ukraina: istorychni protsesy, podii, postati*, 10, 114-121. [In Ukrainian].
4. Nepomnyashchij, A. (2006). *Podvizhniki krymovedeniya* [Devotees of Crimean studies]. (Vol. 1, pp. 73-92). Simferopol, Ukraine. [In Russian].
5. Ohotnikov, S. (2010). *Arheologiya v Odesse* [Archeology in Odessa]. Odessa, Ukraine. [In Russian].

6. Khmarskyi, V. (2002). Arkheohrafichna diialnist Odeskoho Tovarystva istorii i starozhytnosti u roky vitse-prezydentstva M. N. Murzakevycha (1875-1883). [The archaeological activity of the Odessa Association of History and Old Life at the time of the vice-presidency of M. N. Murzakevych (1875-1883)]. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk*, 7, 23-54. [In Ukrainian].

*Рукопис одержано 5.11.2021 р.*

**Iryna BIRIUKOVA**, General Director of Odessa National Scientific Library, graduate student at Odessa I. I. Mechnikov National University (Odessa, Ukraine).

**Mykola Nykyforovych Murzakevych is the librarian of Odessa City Public Library.**

*This article aims* to highlight the results of a study of the little-known life activities of historian, archeologist, archeographer Mykola Nykyforovych Murzakevych (1806-1883) during his tenure at Odessa City Public Library (OCPL) and determine his role in the formation and development of the library. **Conceptually significant** are clarifications of previously known but insufficiently studied scientific facts, as well as the involvement of new materials identified as a result of the study, which is also the novelty of the study. The research methodology is based on the principles of historicism, systematics and objectivity, as well as on general historical methods – chronological, retrospective and statistical-analytical. **Conclusions.** Having been appointed librarian in 1843, M. Murzakevych received the library with a disordered collection, lack of books, lack of a complete catalogue, the disorder in financial documentation. M. Murzakevych not only raised the work of OCPL to a qualitatively new level, but also laid the foundation for its further development as the main book depository of the South of Ukraine. He managed to establish relations with scientific, state and higher educational institutions of the state. Due to this, OSPL until the 1920s received official publications of all ministries of the Russian Empire and their subordinate institutions, all publications published in Odessa and the Caucasus, printed works of scientific societies and universities. M. Murzakevych's merit was the systematization of the book collection of OCPL, its cataloguing and the publication of the first printed catalogue of the collection. He was also the first historiographer of OCPL and the author of the first historical essay, which was published in the annual edition «Norossiysky calendar» in 1848.

**Key words:** Mykola Murzakevych, Odessa City Public Library, Odessa National Scientific Library, the 19th century.